

Ontdek...

...hoe Terschelling
onderdeel werd van de
Duitse luchtoorlog.

Herinrichting Bunker Museum Terschelling

Projectplan, versie januari 2024

Inhoud

Inleiding	3
Aanleidingen	3
Doelstelling	3
Resultaat	4
Lange termijn	4
Inhoudelijk plan	4
De basis: unieke collectie en locatie	4
Afstemming: belevingswereld doelgroepen	5
Publieksdoelgroepen	5
Achterban	5
Het ontwerp	5
Bezoekersbeleving: één verhaal en drie invalshoeken	5
Elf verdiepende thema's	5
Routing	6
De stijl: grafische vormgeving, materiaalgebruik	7
Stappenplan: wat gaan we doen?	7
Fase: content vormgeven	7
Definitief ontwerp	7
Tekst en taal	7
Grafische vormgeving, huisstijl en communicatieplan: ontwerp	7
Publieksbegeleiding	7
Animatie en audiovisueel	7
Fase: realisatie	8
Grafische vormgeving en huisstijl: implementatie	8
Ontwerp realiseren	8
Organisatie	8
Projectteam	8
Rol vrijwilligers	9
Stichting Bunkerbehoud Terschelling	9
Culturele codes	9
Partners	9
Staatsbosbeheer	9
Netwerk	10
PR-plan	10
Doelgroepen	10
Huisstijl en pr-middelen	10

Colofon

Organisatie:	Stichting Bunkerbehoud Terschelling
Website:	https://bunkersterschelling.nl/
KVK:	60158697
Postadres:	Noord Midslandweg 39, 8891 JG te Midsland Terschelling
IBAN:	NL53 RABO 0156612488
BTW:	NL853788479B01
Contactpersoon:	Mare Kiers, coördinator
Telefoon:	+31 6 18438541
Mail:	projecten@bunkersterschelling.nl
Contact bestuur:	Jochem van der Wal, penningmeester
Telefoon:	+31 6 53919791
Mail:	penningmeester@bunkersterschelling.nl

Inleiding

Het Bunker Museum Terschelling is een bewonersinitiatief gedragen door meer dan 55 eilanders over de luchtoorlog tijdens de Tweede Wereldoorlog in een geïsoleerde gemeenschap. In 2025 herdenken we dat de Tweede Wereldoorlog 80 jaar geleden ten einde kwam door een nieuwe vaste tentoonstelling te realiseren over het unieke Terschellinger WOII-erfgoed waarin hedendaagse perspectieven een plaats krijgen. Hierdoor zorgen we voor verbinding met onze vertrouwde Terschellinger gemeenschap en nemen we een nieuwe doelgroep, de jongste generatie, mee in een periode die zij alleen maar uit geschiedenisboeken kennen. Deze herinrichting legt de basis om een geregistreerd museum te kunnen worden. Tot augustus 2024 werken we aan de fase: content vormgeven. Vanaf oktober 2024 werken we aan de fase: realisatie. In 2025 wordt rond de Bevrijdingsdag van Terschelling (29 mei) de opening georganiseerd.

Dit plan geeft de laatste twee fases weer van een lang proces waarin het bestuur en de collectiegroep van het Bunker Museum samenwerkt met het tentoonstellingscollectief Babke Dekker (tentoonstellingsontwerp), Eva Hage (historica) en Mare Kiers (projectleiding en financiering). In 2022 startte dit proces met onderzoek naar de ambities van de vrijwilligers, de unieke collectie en de behoeftes van (nieuwe) doelgroepen, zie bijlage 'Visieplan'. In 2023 is het 'Voorlopig ontwerp' opgeleverd, een belangrijke bijlage waarin het ontwerp, impressies van de collectieobjecten, beeldmateriaal, conceptzaaltteksten en technische tekeningen staan.

Schets Bunker Museum

Het Bunker Museum ligt op de "Tiger Stelling" op Terschelling en omvat ong. 7 hectare met daarop een kantinebunker en 85 losse bunkers, die deels met elkaar verbonden waren met loopgraven. De voormalige kantinebunker is het informatiecentrum met daarin de vaste tentoonstelling. Het is de start van waaruit de bezoekers het hele terrein kunnen ontdekken. De meeste bunkers zijn gratis toegankelijk. In verschillende bunkers zijn verdiepende tentoonstellingen, waarheidsgetrouwe inrichtingen of werkruimtes te vinden. Deze bunkers zijn tegen betaling toegankelijk te bekijken, of als onderdeel van georganiseerde rondleidingen.

Naast de 55 vrijwilligers bestaat onze achterban uit 280 vrienden die jaarlijks de doelstellingen steunen met een financiële bijdrage. Als dank verlenen wij hen toegang tot het museum en ontvangen ze een museumkrant. In 2023 ontving het Bunker Museum 11.000 betalende bezoekers met daarnaast 4.800 personen die deelnamen aan rondleidingen. De niet-betalende bezoekers die vrij de Tiger Stelling bezochten zullen naar verwachting ook enkele duizendtallen zijn geweest. Het Bunker Museum is hiermee één van de meest bezochte culturele bezienswaardigheden op Terschelling.

Aanleidingen

We moeten nu ingrijpen: dit is de laatste kans om onze collectie en ons verhaal te verrijken met Terschellinger WOII-herinneringen, we hebben een nieuwe presentatie en publieksbegeleiding nodig die aansluiten op alle (nieuwe) generaties bezoekers, en die op respectvolle manier en vanuit verschillende invalshoeken de oorlogsbeleving van de Terschellingers een plaats geeft. Deze urgentie is gebaseerd op een aantal actuele aanleidingen. De 80-jarige herdenking van de beëindiging van WOII is een mooie mijlpaal, zeker nadat de 75-jarige herdenking door corona minder aandacht kon krijgen. We kunnen meeliften op de nationale aandacht. Die tachtig jaar confronteert ons met het feit dat de generatie die de oorlog heeft meegemaakt ons langzaam maar zeker komt te ontvallen. Wij voelen de verantwoordelijkheid en urgentie om de Terschellinger ooggetuigen een plaats te geven in onze collectie, zodat ze opgenomen zijn in het collectieve Terschellinger geheugen. Daarnaast luidt deze ontwikkeling de komst van een jongste generatie bezoekers die geen opa en oma heeft die de oorlog meegemaakt hebben. Hun beleving van deze historie en erfgoed is wezenlijk anders. Tegelijkertijd zijn 'wij' Terschellingers altijd een heel hechte gemeenschap gebleven waar de oorlog in isolatie heeft plaatsgevonden. Aan de ene kant merk je dat er ontzettend veel draagvlak is; het museum is van ons en we delen ons verhaal. Aan de andere kant merken we dat er nog steeds pijnlijke herinneringen binnen onze gemeenschap zijn.

Doelstelling

Ons doel is het realiseren van een herinrichting van de vaste tentoonstelling in de kantinebunker en deze te openen tijdens de 80-jarige herdenking van de bevrijding in 2025. Onderdelen zijn ook: onderzoek naar en aanvullen van de collectie en werken naar een volledige, transparante en juiste collectieregistratie, nieuwe publieksbegeleiding: speurtochten, tours, introfilms voor groepen, een nieuwe huisstijl: ontwikkeling en implementatie in de tentoonstelling, bewegwijzering op het terrein, PR-middelen en lancering herinrichting.

Resultaat

Bezoekers leren hoe de Tiger Stelling werkte en wat de impact was van WOII op het Terschellinger leven; een grotendeels onzichtbare (lucht)oorlog die iedereen op het eiland raakte. De Terschellinger gemeenschap heeft een fysieke plek om te verbinden rondom het herdenken en verwerken van hun oorlogsbeleving. Door in het Bunker Museum het lokale, Terschellinger WOII-erfgoed te presenteren vanuit een historisch, menselijk en technisch perspectief bereiken we verschillende resultaten. Bezoekers vergroten hun kennis van oorlog en conflict door te leren over een specifiek onderdeel: de luchtoorlog en bijbehorende technische ontwikkelingen. Bezoekers kunnen zich beter inleven in hoe het is om in een geïsoleerde gemeenschap in onvrijheid te leven, omdat ze de Terschellinger historische verhalen en herinneringen leren kennen. Via prikkelende teksten, vragen en publieksbegeleiding op maat en door slimme ontwerpkeuzes stimuleren we het gesprek tussen bezoekers onderling en met andere bezoekers. Deze combinatie van kennis, inzicht en interactie zorgt voor een grotere waardering voor de democratische rechtsstaat.

Lange termijn

Dit plan is onderdeel van een groter tienjarenplan, waarbij we elke fase evalueren en het plan kunnen bijstellen aan de hand van ervaringen en ontwikkelingen. Aan de ene kant ambiëren wij om een internationaal erkend museum te worden binnen onze niche, aan de andere kant zijn we ons bewust van waar we vandaan komen: een typisch eilander-bewonersinitiatief en vrijwilligersorganisatie. Uitgangspunt is daarom dat het opgeleverde resultaat van elke fase duurzaam is en past in twee langetermijnvisies (internationaal museum en vrijwilligersorganisatie). Het resultaat kan dus zowel op zichzelf staan, als een wezenlijk onderdeel vormen van een groter plan. Als voorbeeld: voor de herinrichting heeft de collectiegroep onder begeleiding van historica Eva een flinke slag gemaakt in de collectieregistratie. Van alle objecten die voor de herinrichting zijn geselecteerd, is nagegaan wat de herkomst is, wat de staat is, materiaalgegevens en afmetingen en of het daadwerkelijk past binnen het profiel van het museum. Het museum is nog niet klaar voor een museumregistratie, het vraagt om extra expertise en mankracht, maar hiermee wordt een goede basis gelegd.

Fase	Wat	Planning	Opmerkingen
Fase 1	Huidige organisatie bestendigen: herinrichting kantinebunker	2023 – 29 mei 2025	Na 'uitstel' van de 75-jarige herdenking door covid, is de 80-jarige herdenking een belangrijke mijlpaal
Fase 2	Terrein aanpakken en werkwijze uitproberen (tijdelijke tentoonstellingen en activiteiten)	2025 – 2028	Door deze periode te nemen, gaat de beleidsperiode van het museum gelijklopen met die van de overheid
Fase 3	Positionering museum en kennisinstelling (registratie)	2029 – 2032	Na de focus op ontwikkelingen 'dicht bij huis', kan gewerkt worden aan de ambitieuze positionering
Fase 4	Internationale erkenning WOII museum door het veld	2033	Droomdoel

Inhoudelijk plan

De basis: unieke collectie en locatie

Alle activiteiten volgen vanuit de inhoud; ons Terschellinger (im)materiële erfgoedcollectie rondom de Tiger Stelling. Het Bunker Museum Terschelling positioneert zich met een uniek perspectief in het regionale, nationale en internationale veld van oorlogsmusea. De radarstelling Tiger, bestaande uit meerdere bunkers en een loopgravensysteem, vormt de kern van de collectie. Haar toegankelijkheid maakt de stelling uniek in de wereld. De Tiger Stelling is een van de weinige radarstellingen uit de Tweede Wereldoorlog die nog vrijwel intact is. Ze bestaat uit een complex van 7 hectare met daarop oorspronkelijk 102 bouwwerken waarin ruim 200 Duitse soldaten hebben gewoond en gewerkt tijdens de bezetting van het eiland. Tegenwoordig zijn er nog 85 bunkers in originele staat op de stelling aanwezig, waaronder enkele internationaal unieke bunkers.

De collectie bestaat uit verschillende onderdelen. De parel onder de bunkers is de 'Bertha bunker'. Van dit type zijn wereldwijd negen exemplaren bekend, waarvan zes in Denemarken (waarvan één is gesloopt) en drie in Nederland. De Bertha bunker op Terschelling is als enige nagenoeg compleet overgebleven, goed toegankelijk en goed bewaard gebleven. De collectie bestaat verder uit objecten en verhalen die te maken hebben met ofwel de technische invalshoek van het museum: de radar en de luchtoorlog rondom Terschelling. Ofwel met de menselijke invalshoek: de beleving van de oorlog in de Terschellinger gemeenschap. Denk aan kleding, gereedschap, wapens, brieven, dagboeken, foto's.

Afstemming: belevingswereld doelgroepen

De herinrichting gaat aansluiten op de belevingswereld en behoeftes van de belangrijkste doelgroepen van het museum, wat in het Visieplan al is onderzocht en omschreven.

Publieksdoelgroepen

In het Visieplan zijn de volgende doelgroepen en hun kenmerken gepresenteerd: het gezin, de 'technuten', 'grijs op reis' en scholen. Het Bunker Museum ontvangt publiek uit heel Nederland en van alle leeftijden, omdat de meeste bezoekers primair met een toeristische intentie naar Terschelling afreizen. Daarnaast komt een deel uit Duitsland en een kleiner deel uit andere landen. Daarbij merken we een wezenlijke verandering op bij de jongste generatie die bij ons naar binnen stapt: niet iedereen heeft mensen gekend die de Tweede Wereldoorlog meegemaakt hebben. In hun beleving staat WOII verder van hen af dan van de generaties voor hen.

Achterban

Er zijn ook een aantal speciale doelgroepen omschreven, die niet tot publiek gerekend worden maar tot onze achterban. Een speciale doelgroep bestaat uit Terschellinger veteranen en ooggetuigen. Van deze generatie leven niet veel mensen meer, terwijl hun verhalen een belangrijk onderdeel uitmaken van het immateriële erfgoed. In het verlengde van deze doelgroep staan wij, de Terschellingers. Daartoe rekenen we zowel onze vrijwilligers als de Eilanders die niet actief betrokken zijn. Iedereen hier is in principe 'nabestaande'. En in veel families leven nog pijnlijke herinneringen aan de oorlog. Wij willen dit respecteren en laten dit via enkele invalshoeken terugkomen op verschillende plekken in de herinrichting.

Het ontwerp

Dit hoofdstuk is een samenvatting van het 'voorlopig ontwerp', waarin uitgebreide informatie is te vinden over/met: beeldmateriaal, objectenlijsten, conceptteksten en technische tekeningen. In die bijlage is het beste zichtbaar gemaakt hoe het museum eruit komt te zien!

Bezoekersbeleving: één verhaal en drie invalshoeken

Het verhaal van de Tiger Stelling gaan we vertellen vanuit drie invalshoeken waarmee we de behoeftes van alle doelgroepen bedienen: historisch, menselijk en technisch. Vervolgens bieden we referentiekaders over plaats en tijd voor onze bezoekers met verschillende kennisniveaus. Niet alle bezoekers zullen immers evenveel kennis hebben over WOII. Een zekere basiskennis is nodig om het belang van de Tiger Stelling in te kunnen schatten en hoe het leven op Terschelling erdoor beïnvloed werd. Er zal een tijdslijn langs de wanden lopen met elf verdiepende uitlopers naar thema's gekoppeld aan objecten. Dit zorgt voor historische context en chronologische houvast. Om het belang van de geografische locatie zichtbaar te maken, komt er een grote audiovisuele wand met een projectie rondom (lucht)bewegingen op een kaart. Daardoor zien bezoekers waar Terschelling ligt ten opzichte van vooral Engeland en Duitsland en hoe lang de Atlantikwall was.

Elf verdiepende thema's

De thema's zijn: de plek, mobilisatie, start oorlog, het plan én de werking van de Tiger Stelling, bouw van de bunkers, slachtoffers, leven in oorlogstijd, de bevrijding, de kantine en de vrijwilligers. Per thema is uitgewerkt wat het doel is, welke objecten we eraan koppelen, een toelichting op wat bezoekers daarna opgedaan hebben (kennis, inzicht, waardering) en enkele bijzonderheden.

De plek: Het doel van dit thema is om te oriënteren en te informeren. Praktische informatie over wat je waar kunt vinden op het terrein. Publieksonderzoek wijst uit dat wanneer praktische zaken duidelijk zijn, er meer ruimte is om te wenden tot de inhoud. Hier vindt het publiek daarom een plattegrond van het complex van de Tiger Stelling. Bezoekers begrijpen waar ze zijn: wáár op het terrein van het Bunker Museum en wáár op Terschelling. Ook snappen ze dat deze locatie niet op zichzelf staat, maar verweven is met de geschiedenis van Terschelling en het grotere verhaal van WOII. We benadrukken de bijzondere positie van Terschelling als Waddeneiland: als eiland kwetsbaar voor aanvallen vanaf zee, maar ook een geografisch strategische positie in de luchtoorlog tussen de geallieerden en Duitsland en de hierbij betrokken strijdkrachten (Luftwaffe/Kriegsmarine).

Mobilisatie: Het doel van dit thema is om historische context te bieden, een tijdsbeeld te schetsen en ruimte te geven voor ooggetuigenverslagen. Objecten zijn filmfragmenten van Adelborst W.P. Salm, het document van overgave, het document van overdracht van wapens en foto's van militairen voor de barakken. We belichten het leven op Terschelling vlak voor het uitbreken van de oorlog ten tijde van de mobilisatie. We

staan stil bij de impact van de op komst zijnde oorlog: de zelfstandigheid van Terschelling wordt beperkt door de komst van Nederlandse militairen van elders.

Start oorlog: Doel is om een historische context te bieden en de sfeer te schetsen van de dreiging van de oorlog. Objecten zijn kranten en het document van overgave aan de Duitse bezetter. We gebruiken beelden en documenten om zoveel mogelijk over te brengen: 'hier begint het'.

Het plan en De werking: Doel is om de schaal waarop Duitsers te werk gingen inzichtelijk te maken en om het planmatige karakter van de werkzaamheden toe te lichten. Objecten zijn een projectie met plattegronden, verschillende kijkers en radarsystemen, Polygoon Journaal en illustraties over radars. Bezoekers leren hier wat de Tiger Stelling is en waarom hij werd gebouwd. Ze krijgen technische uitleg over het dagelijks leven en de werking van de Tiger Stelling, met een nadruk op de Bertha bunker en radar. Ze krijgen gevoel bij de dreiging die een 'onzichtbare oorlog' met zich meebrengt.

Bouw van de bunkers: Doel is om te informeren over de bouw van de Tiger Stelling. Objecten zijn bouwtekeningen, foto's van de bouw, dagboekfragmenten en een plankkaart. Bezoekers leren over het door de Duitsers gehanteerde uniforme systeem van het bouwen van bunkers, waarbij de uniciteit van de Bertha bunker duidelijk wordt: uniek in de wereld wat betreft staat van conservering.

Leven in oorlogstijd: Doel is om de menselijke kant van de oorlog te belichten, te herdenken en ruimte te geven aan meerstemmigheid. Objecten zijn dagboekfragmenten, audiofragmenten uit interviews, foto's van Karl Rumpf en Karl Rininsland. Naast de historische en technische informatie is het belangrijk om de menselijke kant te belichten: ruimte te maken voor het herinneren en herdenken van de oorlog. Vanuit meerdere perspectieven: de Terschellingers én de Duitse soldaten. Mannen, vrouwen en kinderen. Hiermee wordt de Tiger Stelling vanuit een bredere context belicht.

Slachtoffers: Doel is om inzichtelijk te maken wat de consequenties zijn van een (onzichtbare) oorlog en om te herdenken. Objecten zijn de crashlijst en een kopie van de aan de Tiger Stelling uitgereikte oorkonde ter memoratie van het neerhalen van het 100e vliegtuig van de geallieerden.

Bevrijding: Doel is een historische context te bieden. Terschelling werd pas zo'n drie weken later bevrijd dan de rest van Nederland. Ook is het een symbolisch einde van het gebruik van de Tiger Stelling door de Duitsers. Objecten zijn foto's van de aankomst van bevrijders en van de bevrijding op Terschelling.

Vrijwilligers: Doel is om de vele vrijwilligers die het Bunkermuseum Terschelling mogelijk maken, en hebben gemaakt, in het zonnetje te plaatsen. Objecten zijn een compilatie van foto's en verhalen. Hier is ook ruimte voor de huidige beleving van het erfgoed: wat leeft er onder de Eilanders?

De kantine: Doel is om de oorspronkelijke functie van het gebouw te laten zien. Objecten zijn oorspronkelijk serviesgoed en een schildering.

Routing

Naast het verhaal is de routing belangrijk. De kantinebunker is het hart van het Bunker Museum, het dient als ontvangsthuis en hier kunnen de meest kwetsbare objecten tentoongesteld worden vanwege de klimatologische en bouwtechnische kenmerken van dit gebouw. De andere bunkers zijn vaak vochtig, zijn moeilijker af te sluiten en toegankelijk te maken voor publiek met lichamelijke beperkingen. Kernbegrippen zijn: functioneel, bereikbaar, duidelijk, informatief en uitnodigend. Bezoekers moeten hier enthousiast raken om ook de rest van het Bunker Museum te bekijken.

De kantinebunker is in twee zones opgedeeld, verdeeld door de audiovisuele wand met kaartprojectie die de toon en sfeer zet. De eerste, aan de voorzijde van het gebouw gelegen zone is de ontvangst en samenkomst. Hier komen bezoekers binnen. Er moet een functionele, veilige en uitnodigende balie zijn voor de vrijwilligers, met ruimte voor een museumshop en voor kleinschalige horeca. We stimuleren onze bezoekers om 'samen te komen'. Er komt één lange tafel waar iedereen bij elkaar aanschuift. Dit is tegelijkertijd ook de plek waar vrijwilligersbijeenkomsten gehouden worden. Op een laagdrempelige en ongedwongen manier bieden we iedereen de optie om met elkaar in gesprek te gaan.

De tweede zone, meer achterin het gebouw gesitueerd, is inhoudelijk. Hier is de tijdlijn met de thema's en objecten. Bezoekers leren over de luchtoorlog, de Tiger Stelling en het leven in onvrijheid op Terschelling. Helemaal achterin zijn de toiletten, een open bioscoopzaal en een multifunctionele studieruimte (een glaswand zorgt voor extra presentatieruimte, het is de bibliotheek voor vakliteratuur en kleine vrijwilligersgroepen kunnen hier werken en vergaderen).

De stijl: grafische vormgeving, materiaalgebruik

We kiezen voor een heldere, grafische stijl. Deze voeren we in alle onderdelen door. We kiezen bijvoorbeeld voor signing op de vloer voor extra structuur. We kiezen één pakkend en sterk beeld per thema en gebruiken zo min mogelijk tekst. De typografie wordt helder en grafisch. Materialen zijn eenvoudig, duurzaam en zo min mogelijk behandeld en hebben een band met Terschelling/ de Wadden. Hierbij willen we waken voor de stijl die nu vaak terugkomt in (oorlogs)musea: veel gebruik van hoofdletters en koude materialen zoals staal.

Stappenplan: wat gaan we doen?

Een aantal onderdelen zijn al afgerond of worden op de korte termijn afgerond. Het onderzoek naar de organisatie (behoeftes en ambities van de vrijwilligers) en doelgroepen (kenmerken, behoeftes en belevingswereld) is klaar. In 2023 is een voorlopig ontwerp met voorlopige begroting opgeleverd. Het onderzoek naar de collectie loopt nog tot en met februari 2024 (zoals bijvoorbeeld de registratie en staat van de objecten controleren, *fact checken*, materiaal aanvullen).

De volgende fase is geagendeerd voor de periode april tot en met augustus 2024. In deze periode is het hoogseizoen en willen we het Bunker Museum open houden voor publiek. Wij gaan in deze periode 'achter de schermen' aan de slag met de definitieve uitwerking en vormgeving van de inhoud. Na de herfstvakantie beginnen we met de realisatie, dus van oktober 2024 tot en met maart 2025.

Fase: content vormgeven

Definitief ontwerp

Tot nog toe is er gewerkt met vlekkenplannen en een voorlopig ontwerp. In deze periode maken we het ontwerp en de begroting definitief en maken we de technische tekeningen. Zodra de technische tekeningen voor de bouwkundige ingrepen definitief zijn, kunnen we starten met een definitief ontwerp van het interieur. Hiervoor is Babke Dekker verantwoordelijk, samen met voorzitter Jort Spanjer (architect van achtergrond). In deze periode gaan we ook de leverende partijen selecteren.

Tekst en taal

We gaan de definitieve teksten schrijven. Historica Eva Hage is samen met Roland Knop (secretaris en lid van de collectiegroep) verantwoordelijk voor de teksten. Het gaat om de teksten in de tentoonstelling en de teksten bij de entrees (bezoekers komen op twee plekken het terrein op en worden vanaf daar naar de kantinebunker geleid). Onderdelen zijn de feitelijke gegevens (zoals data, materiaal, makers) en de verhalende teksten. We verwachten dat in dit proces aanvullend onderzoek zal moet worden verricht, zodat we volledige, transparante en juiste informatievoorziening zullen bieden. Ze worden bijgestaan door een redacteur die zorgt voor correct en inclusief taalgebruik. We vertalen de teksten in het Duits, Engels en Fries.

Grafische vormgeving, huisstijl en communicatieplan: ontwerp

We laten een nieuwe huisstijl ontwikkelen door Nynke Visser van Design Days. Voor de tentoonstelling streven we naar een heldere, grafische stijl. We willen dit doortrekken naar alle uitingen, dus ook de borden op het buitenterrein, de website en het algemeen drukwerk zoals de flyers en posters bij de VVV en andere musea op het eiland. Dit laten we samenkomen in een huisstijlhandboek met formats, zodat de vrijwilligers dit naderhand makkelijk kunnen toepassen. We maken in deze periode een communicatieplan om de herinrichting te lanceren, aansluitend op de landelijke 80-jarige herdenking.

Publieksbegeleiding en educatie

Naast de tentoonstellingsteksten is er veel materiaal voor de publieksbegeleiding dat aangepast moet worden. We gaan voor twee jeugdcategorieën nieuwe speurtochten maken en een audiotour voor de doelgroep volwassenen/ 'grijs op reis'. Samen met de vrijwilligersgroep 'rondleiders' herzien we de introductie van de rondleiding (het deel van de rondleiding dat plaatsvindt op het terrein kan grotendeels ongewijzigd blijven). Met scholen gaan we in gesprek over om de haalbaarheid van nieuwe educatieprojecten te onderzoeken.

Animatie en audiovisueel

In de tentoonstelling komen op een aantal plekken animatie en audiovisueel ontwerp. Hiervoor werken we samen met Nynke van Design Days (vanuit perspectief communicatie en storytelling) en DFine. DFine selecteert en installeert de beste audiovisuele technieken voor het Bunker Museum. Elke locatie heeft eigen uitdagingen, zoals elektriciteitsvoorzieningen, internetpunten, bestaande voorzieningen en wensen wat

betreft de praktische omgang met de apparaten. DFine kan hier uitstekend op inspelen. Samen met Design Days zorgen ze voor de juiste bestanden en werking.

Storyboard projectie

Het grootste onderdeel is de projectie op de audiovisuele wand die de kantine in twee zones verdeelt. De projectie heeft als doel een sfeer/ toon neer te zetten en meteen bij binnenkomst het unieke perspectief van het Bunker Museum Terschelling te vertellen. We beginnen met een lokaal beeld en zoomen steeds verder uit. Hierdoor krijgt de bezoeker het beeld van hoe de Tiger Stelling op Terschelling onderdeel was van het internationale plan van de Atlantikwall, dat beoogde een Atlantische verdedigingslinie op te werpen die liep van het zuiden in Frankrijk tot en met het noorden in Noorwegen. Ook de 'niche' van de Tiger Stelling wordt hierbij duidelijk: een belangrijk instrument in de onzichtbare luchtoorlog.

We starten met een beeld van de 'Seeburgtisch'. Deze projectietafel stond oorspronkelijk in de Berthabunker en een replica hiervan is op de oude locatie teruggeplaatst. Op deze tafel werden door radar gedetecteerde vijandelijke, dus geallieerde, vliegtuigen gevisualiseerd. We laten zien dat er een signaal van mogelijke geallieerde vliegbewegingen binnenkomt, waarop de dienstdoende commandant van de Tiger Stelling eigen troepen inschakelt. We zoomen uit tot de Duitse luchtbasis in Leeuwarden: daar stijgt een Duits jachtvliegtuig op om het geallieerde vliegconvooi te onderscheppen. We zoomen nogmaals uit, totdat ook de Noordzee en een deel van Engeland in beeld komen. Daar zien we de onderschepping en daaruit voortvloeiend luchtgevecht tussen geallieerden en Duitse vliegtuigen. We zoomen nogmaals uit, totdat het beeld van de totale Atlantikwall zichtbaar wordt. Tiger Stelling – Terschelling – Wadden – Noord-Nederland - bezette kust van Europa. In de tentoonstelling zullen bezoekers onderdelen kunnen koppelen aan deze sfeerfilm. Bijvoorbeeld de crashlijst van slachtoffers, de plattegronden en radartechnieken.

Fase: realisatie

Grafische vormgeving en huisstijl: implementatie

In deze periode gaan we de grafische vormgeving implementeren met steun van Nynke van Design Days. We starten met de digitale (website en sociale media) middelen en het drukwerk. Vanaf ongeveer januari 2025 gaan we het grafisch ontwerp voor de tentoonstelling produceren. Dus het laten drukken van alle tekstborden in alle vormen, wandteksten, maar ook alle posters, flyers, plattegronden, aanpassen van digitale communicatiekanalen.

Ontwerp realiseren

Vanaf november 2024 starten we met de uitvoering van bouw en interieur. Kort na dit moment moet het Informatiecentrum van het Bunker Museum gesloten worden voor publiek. Tijdens de bouwkundige uitvoering maken we de productietekeningen voor het interieur definitief. Zodra de verbouwing afgerond is, laten we het interieur produceren en installeren. We verwachten dat dit vanaf de jaarwisseling in 2025 is. We werken hiervoor samen met Interemm. Onderdelen zijn de balie, tafels en stoelen (entree en bibliotheek), expositiemeubels inclusief vitrines, een aantal expositiekasten en de expositiewand van de bibliotheek. Vanaf dit moment komt alles samen: teksten, animatie en audiovisueel, vitrines en objecten. In de huidige planning mikken we erop dat alles in maart 2025 klaar is, zodat we in april 2025 tijd hebben voor de *fine tuning*.

Organisatie

Projectteam

Om de kwaliteit te garanderen, wordt samengewerkt met een extern collectief, dat ervaring heeft met herinrichting van musea en de Friese cultuursector: Babke Dekker van Hofmeijer Dekker Ontwerpers (interieurontwerp), Eva Hage van Drs. E (historica) en Mare Kiers van Bureau Mare (projectleiding en financiering). Dit collectief is verantwoordelijk voor het concept en de productie en brengt hun creatieve netwerk in van meubelbouwers, vormgevers, animatie- en audiovisuele makers. Zij waren ook verantwoordelijk voor het onderzoek vooraf. We hebben inmiddels een goede relatie opgebouwd. Voor een aantal belangrijke onderdelen zijn offertes opgevraagd van voorkeurspartners. Interemm hebben we geselecteerd voor het meubelwerk en DFine voor de audiovisuele ondersteuning. Nynke Visser van Design Days is onze voorkeurspartner op het gebied van communicatie.

Rol vrijwilligers

Daarnaast zijn vele handen beschikbaar vanwege de grote groep vrijwilligers van zo'n 55 vrijwilligers in totaal, 25 leden techniek, renovatie/restauratie en onderhoud (de 'werkploeg'), 13 leden bezoekerscentrum, 15 leden rondleiders, 2 leden mediaploeg. In overleg met André Zeijlemaker, bestuurslid en lid van de werkploeg, gaan we mede vanwege kostenoverwegingen de begroting langs wat allemaal door onszelf gedaan kan worden. Ondanks dat er vrijwilligers zijn die in hun dagelijks leven nuttige technische en bouwexpertise hebben zal er veel werk specialistisch van aard zijn (zoals de vloer, meubelwerk of lichtplan) waarvoor externe partijen tegen betaling zullen moeten worden ingezet. De mediaploeg gaat samenwerken met de vormgever. Zij moeten de huisstijlhandleiding goed kunnen toepassen. Samen met een tweetal rondleiders wordt het nieuwe materiaal voor de publieksbegeleiding ontwikkeld en getest. Voor het testen van het materiaal vragen we Eilanders.

Stichting Bunkerbehoud Terschelling

Het museum is een stichting zonder winstoogmerk, dat werkt met een uitvoerend bestuur van zes leden. Voor dit omvangrijke project zijn verantwoordelijkheden verdeeld aansluitend op hun expertises. Tijdens vergaderingen lichten zij de ontwikkelingen toe. De leden zonder specifieke verantwoordelijkheid functioneren als toezicht. Het bestuur is gezamenlijk bevoegd en geeft gezamenlijk de 'go-no go's' aan.

Jort Spanjer (voorzitter), achtergrond als architect. Aanspreekpunt ontwerp en bouw - [profiel](#)

Roland Knop (secretaris, lid collectiegroep), achtergrond als chef. Aanspreekpunt collectie en verhaal.

Jochem van der Wal (penningmeester), achtergrond als advocaat en belastingadviseur - [profiel](#).

Aanspreekpunt financiering.

André Zeijlemaker (bestuurslid, lid werkploeg), achtergrond als technisch manager gemeente Terschelling.

Aanspreekpunt werkploeg.

Mirjam Bolhuis (bestuurslid), achtergrond in bouwregelgeving, omgevingsrecht, vergunningen - [profiel](#).

Toezicht

Koen Weterings (bestuurslid), achtergrond in mariene techniek - [profiel](#). Toezicht

Culturele codes

Het bestuur van stichting Bunkerbehoud Terschelling onderschrijft en past de culturele codes toe, passend bij de aard en schaal van de organisatie.

Governance

Wij zijn een kleine en lokale vrijwilligersorganisatie. Wij werken met een uitvoerend bestuur en een aantal werkgroepen. Onze 'scheppende waarde voor en in de samenleving' is geborgd in onze statuten. Wij geven invulling aan 'integer en rolbewust handelen' en 'zorgvuldig besturen' door uitvoerende en toezichthoudende rollen binnen dit project te verdelen. Als bestuur blijven we gezamenlijk verantwoordelijk voor go-no go's, met Mirjam en Koen als meest onafhankelijke toezichthouders. Deze methode kunnen we mede hanteren door 'goed toezicht uitoefenen': we hebben een uitgebreid en divers samengesteld bestuur. Voor jaarlijks financieel toezicht huren we een extern administratiekantoor in die onze jaarrekening opstelt.

Fair Practice

Het meeste wat wij doen, doen we zelf. Op eigen kracht, binnen ons eigen netwerk. Juist op een eiland is dit zo sterk. Voor professionele ondersteuning huren wij professionele organisaties in. Voor dit project hebben we offertes opgevraagd en volgen we de adviezen van Babke Dekker (over interieur) en Mare Kiers (over culturele aanbieders, ontwikkelingen volgens platform ACCT).

Diversiteit en inclusie

Wij geven momenteel vooral veel aandacht aan de ethiek rondom WOII. Deze geschiedenis is nog steeds beladen. Dat merken we op het eiland, maar ook nationaal en internationaal. Denk aan de openbaringen rondom prins Bernhard, maar ook wat er nu in de Gaza-strook gebeurt (net als Terschelling een vrij geïsoleerde gemeenschap). Wat kunnen (of moeten?) wij als klein museum? Tijdens de komende periode richting de herinrichting betrekken we op verschillende manieren verschillende perspectieven. O.a. door een klankbordgroep met eilanders en experts.

Partners

Staatsbosbeheer

Het terrein waarop de Tiger Stelling is gelegen, is eigendom van Staatsbosbeheer. Met Staatsbosbeheer bestaat een uitstekende relatie en het mag dan ook duidelijk zijn dat Staatsbosbeheer volledig wordt

meegenomen in deze plannen. Stichting Bunkerbehoud Terschelling pacht het gebied van Staatsbosbeheer. Hiervoor is in 2017 een akte overeengekomen waarin vastgesteld dat het Bunker Museum in ieder geval tot en met 2045 het gebied pacht. Belangrijke onderdelen van de samenwerking met Staatsbosbeheer zijn:

“Met de erfpachtvoorwaarden wordt de kwaliteit van het landschap (zoals rust, ruimte, stilte en duisternis) bewaakt, de toegankelijkheid voor iedereen gegarandeerd en verstoring en versnippering van de gebieden voorkomen”;

“Het doel [...] is het gebruik als toeristische trekpleister ter bevordering van de eilandeconomie, met behoud van kleinschaligheid en authenticiteit, waarbij recreatie, cultuurhistorie en gastheerschap centraal staan.”;

“Staatsbosbeheer ziet de stichting [bedoeld wordt: Stichting Bunkerbehoud Terschelling] als een geschikte partner voor een duurzame samenwerking ten behoeve van de instandhouding van de recreatieve, landschappelijke en cultuurhistorische casu quo museale waarden op en rond het bunkercomplex. [...] [Stichting Bunkerbehoud Terschelling voert] beheerstaken uit in het erfpacht gebied (aan infrastructuur en gebouwen) waarbij zij de aanwezige natuur- en beleevingswaarden respecteert en waar dat in samenhang met haar doelstelling mogelijk is bevordert (bijvoorbeeld vleermuisbunker).”

Netwerk

Het museum heeft verschillende partners. Deze zijn niet allen actief betrokken bij de herinrichting, maar het geeft een beeld van het netwerk waarin wij ons bevinden. Het terrein is eigendom van Staatsbosbeheer. Op het eiland wordt samengewerkt met de Historische Vereniging, de VVV, de Gemeente Terschelling en Platform Erfgoed Terschelling, Museum 't Behouden Huys en het Natuurmuseum & Zeeaquarium van de gemeente, het Wrakkenmuseum. Het museum werkt samen met theaterfestival OEROL, Wandeltocht Fjoertoer en de lokale horeca. Buiten het eiland is samenwerking met de Museumfederatie Fryslân, Atlantikwall in de Wadden met kartrekkers Zeestad, Stichting Stelling Den Helder, Gemeente Hollands Kroon, Kazemattenmuseum Kornwerderzand, It Fryske Gea, Het Groninger Landschap, Stichting Waddencentra met Stichting Ameland Museum, Museum Schlei, De Noordwester en Luchtvaart- en Oorlogsmuseum Texel.

PR-plan

In eerste instantie is er geen uitgebreid PR-plan, deze wordt in fase 'content vormgeven' opgesteld. Wel hebben we een aantal uitgangspunten:

Doelgroepen

Deze staan uitgebreid omschreven in het 'Visieplan', inclusief kenmerken en behoeften. In het kort: het gezin, de techneuten, 'grijs op reis' en scholen, en onze eigen achterban.

Huisstijl en pr-middelen

We gaan een nieuwe huisstijl ontwikkelen en implementeren in alle digitale middelen en drukwerk:

Digitale middelen

- Website aanpassen
- Sociale mediaberichten ([Bereik Facebook](#): 5,4 duizend likes en 5,8 duizend volgers)
- Nieuwsbrieven/ museumkrant (Bereik vrienden: 280)

Drukwerk

We hebben posters en flyers. Deze krijgen een nieuwe lay-out en vormgeving. We verspreiden deze op het eiland (partners zoals de VVV is erg belangrijk) en binnen het Friese museumnetwerk en landelijke oorlogsmuseumnetwerk.